

ISSN 1303-3387

Kütadgubilig

FELSEFE - BİLİM ARAŞTIRMALARI

MART 2007

Ş. TEOMAN DURALI

**Vefâtının İkiyüzüncü Yılında
Tarihte En Önemli Fikir Binâlarından Birinin Mimarı
Immanuel Kant'ı Anarken – V**

AYRIBASIM

VEFÂTININ İKİYÜZÜNCÜ YILINDATARIHTE EN ÖNEMLİ
FİKİR BİNÂLARINDAN BİRİNİN MİMARI
IMMANUEL KANT'I ANARKEN –V

22 nisan 1724 – 12 şubat 1804

Ş. Teoman Duralı

AT THE TWO HUNDREDTH ANNIVERSARY OF HIS DEATH
REMEMBERING AND REASSESSING IMMANUEL KANT'S
EPOCH-MAKING ACHIEVEMENT IN ESTABLISHING
A NEW FORM OF PHILOSOPHY-SCIENCE SYSTEM

ABSTRACT

There are three main stations on the 'philosophical track' of the history of philosophy-science, namely *Aristotle*, *René Descartes* and *Immanuel Kant*. For a thoroughly professional grasp of philosophy in general and any of its special domains of research in particular, the study of these philosophers' systems is indispensable. Moreover, in order to comprehend the epistemology of science in its broader sense, and of specific sciences, again, it is crucial to fall back on a minute enquiry of the above-named philosophers' respective systems.

The last of the so-called triumvirate, *Immanuel Kant*'s system is the ultimate stage of philosophy-science systematization. He reversed, even revolutionized the precartesian metaphysical venture by asserting that instead, the *being* (object) as such, the cognizing transcendental subject's aperceptive capacities should be scrutinized. By doing so, the boundaries of sense could be discovered. This, in turn, would demonstrate to us "that a certain minimum structure is essential to any conception of experience which we can make truly intelligible to ourselves." On the other hand, "the attempt to extend beyond the limits of experience the use of structural concepts, or of any other concepts, leads only to claims empty of meaning. Dogmatic

rationalism exceeds the upper bound of sense, as classical empiricism falls short of the lower.”¹ In this way *Kant* construed and subsequently built up a ‘non-speculative metaphysical’ system which supplied the framework of a new philosophical tradition, known as the German (transcendental) Idealism. All subsequent attempts of establishing fresh philosophy-science systems, whether of the speculative or non-speculative metaphysical order, by German philosopher-scientists, could be traced back to Immanuel *Kant*’s endeavour. Finally, it has been witnessed that from certain German speculative metaphysical constructs, in the early Twentieth century, an ideology has sprung forth. That ideology’s wish and claim was to form an alternative civilization to the existing contemporaneous globalizing Anglo-Judaic one. However the ensuing (Second World) war, maybe the only one in history fought ferociously on ideological grounds, put an abrupt end to the above-mentioned assertion.

In our lengthy essay below, written in Turkish, we try to find out the cultural, historical and geographical background—coordinates within which Immanuel *Kant*’s personality as well as his transcendental critical system could be understood and explained.

Keywords: History, geography, culture, civilization, criticism, mind, reason, intellect, understanding, intuition, *Anschauung*, imagination, transcendental, subject, object, being, philosophy, metaphysics, epistemology, science, system, construct, ideology, (our own terms:) philosophy-science, speculative, non-speculative.

ÖZET

René *Descartes*’la başlayan Yeniçağ (moderne) felsefesinde ‘düşünen ben’ —yine *Descartes*’in deyişiyle *res cogitans*— gün ışığına çıkarılmıştır. *Kant*, ‘düşünen ben’ in biçimsel düşünme —demekki duygudan soyutlanmış— işleyişini kendine araştırma konusu kılmıştır. ‘Duyumlayan ben’ in irdelenmesi ‘psikoloji’ nin işi olmasına karşılık, ‘düşünen ben’ in ‘biçimsel düşünme işleyişi’ ni (mecanisme) incelemek bir ‘transsendental’ işlemdir. Bu ödevi omuzlamak da filosofa düşer. ‘Duyumlayan psikolojik ben’ den farklı olarak, ‘biçimsel düşünen transsendental özne’, ahlâk ile (bilimsel) bilgi binâsının mimarıdır.

Kant’ in inşâa etmiş olduğu muazzam felsefe yapısı (sistemi), yeni bir çağın pınarıdır. Bu yeni oluşum, zamanla Alman transsendental idealizm çağınının zemînini hazırlayacaktır.

¹ See: P.F. *Strawson*: “The Bounds of Sense”, pp 11.&12.

Anahtar kelimeler: Tarih, coğrafya, kültür, medeniyet, eleştiri/cilik, dimâğ, akıl, zihin, anlamagücü, sezgi, tasavvurgücü, hayâlgücü, aşkın, transsendental, özne, nesne, varlık, felsefe, metafizik, bilim teorisi, bilim, inşâa, ideoloji, (kendi deyimlerimiz:) Felsefe-bilim, spekulativ, spekulativ-olmayan.

KISALTMALAR İLE İŞÂRETLER

- a) Doğrudan doğruya yapılan alıntılara 'bkz' işâreti koyulmaz.
- b) Bkz: Bakınız —etkilenmekle birlikte, doğrudan doğruya alıntılıyıp çift tırnaklı çentik içerisinde göstermeden yararlandığımız görüş veya düşünce.
- c) Krz: Karşılaştırınız —ayrıntılarına katılmamakla birlikte, zikretmeğe değer bulduğumuz görüş yahut düşünce.
- ç) B.g.e: Bahsi geçen eser.
- d) B.g.y: Bahsi geçen yer.
- e) S: Sayfa.
- f) Syflr: Sayfalar.
- g) Tek: Tekil; çoğ: Çoğul.
- ğ) Dil adlarının kısaltması
- T (Türk/ce): OsmT (Osmanlı Türkçesi), ET (Eski Türkçe);
- A (Arap/ca);
- F (Fars/ca);
- Y (Yunan/ca);
- L (Latince): KL (Klasik Latince), OrL (Ortaçağ Latincesi), YeL (Yeniçağ Latincesi), GeçL (Geç Lat.);
- Alm (Alman/ca);
- Fr (Fransız/ca);
- İng (İngiliz/ce).

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ (özetle)

...

... Sınırları karıştırılırsa, ortaya çıkacak sonuç, bilimlerin çoğalması yerine, çarpıtılmalarıdır. Buna karşılık mantığın, *a priori* yahut deneysel (empirik), ister menşei yahut konusu, ister gönlümüzde rastlantılı olsun isterse engellerle karşılaşsın her çeşit düşünmenin biçimsel kurallarını ayrıntılarıyla göz önüne serip sıkı sıkıya kanıtlamaktan öte bir bilim olmamasından ötürü, sınırları sallantıya imkân tanımayacak kadar belirgindirler — B2 VIII/ 11.s.

Mantığın başarısı, sınırlanmışlığındandır. Bunu da bilgiye konu olanlar ile bunları kendi aralarındaki ayırımlardan soyutlamak sûretiyle sağlamıştır. Şu durumda mantıkta anlamagücümüz, kendikendisiyle, öz biçimiyle uğraşmaktadır. Bundan dolayı o, doğru düşünmenin kuralları ile yöntemini tayîn edip bilimin yolunu açmakla (Propädeutik) birlikte, doğrudan doğruya bilgilendirmez. Bilimin güvenilir yolunu tercih ederek yalnızca kendikendisiyle uğraşmayıp yüzünü nesnelere çeviren aklımızın işi de, bu yüzden, bayağı zordur —IX/ 12.s.

Akıl, bir tarafta ilkeleri ve bunlarla uyuşup yasa olarak benimsenebilecek olaylarla, öte yandaysa söz konusu ilkelere göre biçimlediği deneyle doğaya yönelir. Aklın, doğadan öğreneceği çok şey var. Ancak, bunu, öğretmenini kayıtsız şartsız dinleyen öğrenci tavrıyla yapmaz. Tersine, tanıkları sorularını cevaplamağa zorlayan yargıç tutumuyla davranır. Öyleki, düşünüşünde gerçekleştirdiği yararlı devrimi fizik, uydurma değil, araştırmalarından elde ettiği görüş doğrultusunda doğayı inşâa etme buluşuna borçludur. Akıl, doğadakini ondan öğrenmeğe çabalar. Yoksa uydurduklarını doğaya yakıştırmağa kalkmaz. Böylece doğa bilimi, ilk defa inandırıcı bilim kimliğini kazanmıştır. Önceleri, yüzyıllar boyu el yordamıyla yol almağa bakmışsa da, bundan, elbette, sonuc üretememiştir.

Deneyin öğrettiklerini aşarak doğrudan doğruya yalınkat kavramlarla —bunları sezgiye uygulayan matematiğin tersine— iş gören metafizik, tecrîd olmuş bir spekulativ akıl bilgisidir. İmdi metafizikte akıl, kendikendisinin öğrencisidir. Bilimlerin en eskisi olup ötekilerin hepsi mahvedici vahşetin uçurumunca yutulsa dahî, o yine, ayakta kalacaktır. Bununla birlikte, güvenilir bilim yöntemine erişme talihinden yoksun gözükmektedir —XV/ 15.s.

Şimdiye değin bütün bilgimizin, nesneye yönelik olması gerektiği sanılırdı. Oysa söz konusu kânaat çerçevesinde onu kavramlarla *a priori* belirleyerek genişletip zenginleştirme denemeleri sonuçsuz kalmışlardır. Şu durumda, nesnelere bilgimize uydurmağa da bir denesek. Bakarsınız, böylece metafiziğin ödev anlayışına da uygun davranmış olabiliriz. Nitekim *Copernicus*'un ilk düşünceleri söylediğimiz doğrultuda yürümüştür. Gök hareketleri kendisinin öngördüğü tarzda yürümediğini farkedince, taslağını değiştirmiş; başta düşündüğü, 'yıldız sürüsü'nün, gözlemcinin etrâfında döndüğü kanısı yerine, asıl, gözlemcinin, bunun çevresinde dolaştığı varsayımı ikâme edilse, daha doğru olmaz mı diye kendikendine sormuştur. Nesnelere tasavvurgücünü gündeme taşımak sûretiyle Copernicus devriminin bir eşi metafizikte de oluşturulamaz mı?! Tasavvurgücü, nesnenin tabiatına yönelmesi gerekmiyorsa, nasıl oluyor da, bir şey, *a priori*, bilinebiliyor? Duyulara konu olan nesne tasavvurgücümüzün tabiatına uygunsa, o takdirde Copernicus devriminin metafizikte de gerçekleştirilebileceğini düşünebilirim. Ne var ki, bilgiye dönüşecekse, söz konusu tasavvurgücüne çakılıp kalamam. Bir şeyin temsili olarak görmek zorunda olduğumdan,

bilginin atfi nesne olmalıdır. Bunu becermenin de yine iki yolu var: Ya bana belirlememi gerçekleştiren kavramı nesneyle uyum hâlinde düşünürüm —böyle bir kabulün beni önceki kafa karışıklığından kurtaramayacağı ortadadır— ya da tecrübede bana verilmiş nesne, kavramımla uygunluk arz etmektedir —bu durumda artık, kafa karışıklığına mahal kalmaz. Zirâ tecrübe, anlamagücü gerektiren bir bilgi çeşidir. Nesnelere bana henüz verilmemişken anlamagücünün kuralları bende *a priori* bulunur. Bunu kavramları *a priori* kullanmaktığımdan ötürü biliyorum. Sonuçta, tecrübenin bana sunduğu nesneyi kavramla uyum hâline getirmem gerekiyor; yoksa tersi olmaz. Şu durumda tecrübe konusu nice nesne varsa, anlamagücüyle (zihin) zorunlulukla uyuşur. Yine öyle nesnelere vardır ki, bunlar tecrübe tarafından verilmemiş olmakla birlikte, onları akıl, zorunlulukla düşünür. Verilseler dahî, bu, hiç olmazsa, aklın onları düşündüğü şekilde olmaz. Söz konusu nesnelere düşünmek —onları düşünmekten özge bir şey de yapamayız zâten—, bundan böyle, benimsediğimiz yeni düşünüş yönteminin sınanmasına yarayacak harikûlâde bir denektaşını görevini görecektir. Her hâlûkârda şeylere kendimizden ne yerleştiriyorsak, sonuçta, yalnızca onu *a priori* biliriz —XVIII/ 17.s.²

Tecrübedeki nesneye karşılık oluşturur *a priori* kavramlarla meşğûl metafiziği, ilk kısımda, bilimin güvenli yoluna sevk etmeği vadeden bahsettiğimiz deneme, arzulananına uygun biçimde başarılır. Çünkü bu değişikliğe uğratılmış düşünme tarzı sayesinde *a priori* bilginin olabirliğini mükemmelce açıklama imkânına kavuşuyoruz. Dahası; tecrübeyle verilmiş nesnelere tümü, tamamı gördüğümüz doğanın temelini *a priori* teşkil eden yasalar, aynı yöntem aracılığıyla, tatmîn edici bir biçimde kanıtlanabilirler. Nihâyet, bugüne değin geçerli yol yöntemle her iki işlem başarılammıştır. Şu da var ki metafiziğin ilk kısmında *a priori* bilgi istidâdının bahsi geçen tûmdengeliş yöntemiyle şaşkırtıcı bir sonuca ulaştık. Bu sonuc uyarınca, ve İkinci kısımda bildirdiğimiz üzere, bilimimizin hedefi, tecrübe sınırlarını aşmak olmakla birlikte, böyle bir şey uygulamada asla gerçekleştirilememiştir —XIX, 18.s. Ne var ki *a priori* akıl bilgimizin ilk değerlendirilmesinden çıkan sonuç sâdece olaylara ilişkindir. Gerçekten var olmakla birlikte, şeylerin kendindenlikleri ise, akıl bilgimizin dahî sınırlarını aşmaktadır. Sınır ötesini bilmiyoruz. Bununla birlikte, sözünü ettiğimiz değerlendirme-

² Doğa araştırmacısınınkini örnekleyen yöntem şudur: Salt aklın unsurları, deneyin onamasında yahut reddetmesinde aranmalıdır. Gerçi, salt akla ilişkin önermeler, öncelikle de her türlü deneyin tek mil sınırlarını aşan durumdalarsa, doğa bilimlerinde olduğu üzere, temsil ettikleri nesnelere deneye sürülerek sınanamazlar. İmdi, burada yalnızca, *a priori* olarak kabul ettiğimiz 'kavramlar' ile 'ilkeler'e eğilmek söz konusudur. Bununçinse, sözü edilen kavramlar ile ilkeler öyle düzenlenmeli ki, bir yandan deneyle ilgili duyulara ve akla konu olana, öte taraftan da tecrübe sınırlarını aşıp soyutlanmış yalnızca düşünülene karşılık oluşturabilsinler. Olaylara sözünü ettiğimiz iki açıdan bakabilirsek, o takdirde ulaştığımız vargının, salt akılla uyum hâlinde olduğu görülür. Buna karşılık, tek taraflı baktığımızda, akıl kendiyle kaçınılmazcasına çelişecek ve şu durumda ayırımın doğruluğunu tayîn edici tek merci kalacak, o da, deneydir —XII/17.&18. syflr.

nin doğruluğunu da sınama imkânına sâhibiz. Zirâ tecrübe ile bütün olabilir olayların sınırlarını bizlere aştırtan ‘şartsızlık’tır. Bu, şeylerin kendindenliklerindeki aklın tesbitinde mutlak zorunlulukla ve haklı olarak şarta bağlayıp şartlar dizisinin tamamlanmasını zorunlu kılar. Şu durumda, bir yanda, deney bilgimizin, konusu olan şeylerin kendindenliğiyle uyuştuğunu kabul edersek, o zaman ‘şartsız olanın, çelişkisiz düşünülemediği’ni görmemiz; öte tarafta da şeylerin tasavvurlarının, bizlere verildikleri biçimde, olay cinsinden şeylerin kendindenlikleriyle tasavvur tarzımıza uymadıklarını tasarlarsak, ‘çelişki kalkar’. Öyleyse şartsız olanın, bildiğimiz yahut bizlere verildikleri biçimde şeylerde bulunmayıp bilgimizin sınırlarını aşan şeylerin kendilerinde rastgelineceğine, başlangıçta, sırf deneyi tasarlamanın doğruluğuna inanma yüzü suyu hürmetine, emîn olmalıyız — XIX, XX, XXII/ 18.&19.syflr.³

...

... Hendeseciler (géomètres) ile doğa filosoflarına bakarak metafizik süreçte köklü devrim gerçekleştirmek, “Salt Spekulativ Aklın Eleştirisi”nin amacıdır. Bu, izlenecek yönetime ilişkin bir deneme olup bilimin kendine ait bir sistem değildir. Ancak, “Eleştiri”, aynı zamanda bilim olarak kendisinin bir taraftan dış sınırlarını tayîn ederken, öbür yandaysa iç yapısını tarîfe girer. Nitekim, düşüncenin değişik nesnelere seçerken öz istidâtlarının sınırlarını tayîn edebilmesi; öyleki kendine önerdiği sorunlara ilişkin kiplerin olabilir eksiksiz çetelesini sunması, böylelikle de tüm metafizik sisteminin yalnızca taslağını çıkarması salt spekulativ aklın kendine mahsûs özelliğidir. Haddizâtında mantığın da düşünmenin biçimiyle uğraştığını hesaba katarsak, nesneye yönelen bilimlerden hiçbirine nasîb olmayan talîh kuşu metafiziğin başına konmuş gözüküyor. O, bahsi geçen eleştirinin yolunu izlemeği sürdürürse, güvenilir bir hâl alabilir. Böylece uhdesine düşen bilgiyi tümüyle kucaklayıp görevini ifâ edebilir. Sonuçta yeni ilâvelere lüzum bırakmadan onu bir şaheser olarak geleceğin dünyasına devredebilir. Nihâyet metafiziğin bütün işi gücü ilkelerle. Uygulanışını sınırlayan- sa, bahsolunan ilkelerdir. Temel bilim olarak sözünü ettiğimiz yetkinliğe mahkûmdur. İmdi bahsettiğimiz bilimi *nil actum reputans, si quid superesset agendum* (tamamlanmamış bir şeyi kalmış, öyleyse henüz hiçbir şey gerçekleştirilmemiştir/ tamamlanmamış bir şey kaldıkça, hiçbir şey yapılmamış demektir) ifâdesiyle niteliyoruz.

Peki, gelecek nesillerin yararına olacağına inandığımız hazine, nasıl bir şey ola, diye sorabiliriz. Eleştiriyle arıtılıp durulanmış metafizik sistemin gerçek değeri ne? Eleştirinin, şu durumda, şöyle bir bakışta olumsuz-

³ Metafizikcinin çözümlemesi, a priori salt bilgiyi, görünenler ile kendinde varlıklar olmak üzere, iki gayrimütecânis (Y→Fr hétérogène) unsura ayırır. ‘Dialektik’se, bu ikisini ‘kaçınılmaz’ olanın (Alm unbedingt) zorunlu akıl fikriyle (Alm Vernunftidee) ‘uyum’lu (Einhelligkeit) hâle sokup bahsi geçen uyumun, asla sözü edilen ayırımdan özge bir şeyden çıkarılamayacağını tesbit eder. Söz konusu ayırım, böylelikle hakikatın da ta kendisidir —XXII/ 19.s.

luğa işâret ettiği görülür. Filvakî, görevi, spekulativ akılla tecrübe sınırlarının aşılmasına karşı uyarmaktır. Bu işte, onun başta gelen işi, hizmetidir. Görüldüğü gibi, eleştirinin gördüğü görev, burada olumsuzluktan olumlu luğa dönüşmektedir. Spekulativ akıl, sınırlarını zorlamağa tevessül ettiğinde, haddizâtında olan, aklın kullanım alanının genişlemeyip daralması olayıdır...

...

Zaman ile mekân, duyulur tasavvurgücünün biçimleridir. Bundan dolayı onlar, görünür olay olarak şeylerin varolma şartıdır. Bundan başka zihin kavramlarımız, giderek, tasavvurgücümüze denk düşen şeylerin dışında bilgimiz yoktur. Bilgi, duyulur tasavvurgücünde görünenlerinkinden ibâret kalıp şeyin kendindenliğine aid olanından yoksunuz. Bütün bunlardan söz ettiğimiz yerse, "Eleştiri"nin 'Çözümleme/Analitik' kısmıdır. Anılan bölümde bildirdiklerimizden spekulativ bilginin ancak 'tecrübe' verisi nesnelere sınırlı bulunduğu sonucu ortaya çıkar. Yine akılda tutulması gereken, bildirdiğimiz üzere, 'şeylerin kendindenlik'leri 'bilinme'se dahî, en azından, 'düşünülmeli'dirler⁴ Aksi takdîrde bir şey görünmeden görünümünden bahsediyor olmalıyız ki, bu da saçmalamaktır. Bir ân için söz konusu eleştiriye girişmeyip de tecrübenin nesnesi şeyler ile kendinden şey olarak bunlar arasındaki zorunlu ayırımı yapmadığımızı düşünelim. O takdîrde nedensellik ilkesini, böylelikle de nedensellik tarafından tayîn olunan doğa işleyişini bütün şeylerin etkin nedeni kılıveririz. Doğa nedenselliğinin geçerlilik alanını böylesine genişletip her şeyi onun hâkimiyetine teslim etmek, ruhun hakkını yemektir. İrâde hürlüğünü, zıddı, doğa zorunluluğuna tâbî kılmak, çelişkiye düşmekten özge bir şey değil. Bu durumda ya ruhun irâde hürlüğünü inkâr ya da doğa nedensellik ilkesini ibtâl etmek zorunda kalırız. Söz konusu çıkmazdan kurtuluşun yolu nedir? Ruhun hürlüğü ile doğa yasasının zorunluluğunu birbirlerinden köklüce ayırdetmektir. Görünenler alanında görünür etkinliğin, doğa yasasına itâat ettiği, dolayısıyla hür olmadığını tasdîk etmek; öbür yandaysa, kendinde şey olarak kabul ettiğimiz ruhun hürlüğünü onaylamak, çelişkiyi ortadan kaldırır. Filvakî spekulativ akıl, hele hele deneysel gözlem yolundan, böylelikle de bir varlığın malı olarak ruhumu, giderek, hürlüğü duyular dünyasının çerçevesinde keşfetmem mümkün değil. Çünkü bunu yapmakçin o hür varlığı varoluşunda, üstelik zamanın dışında —varolan şartlar çerçevesinde kavrayışımı sezgiye dayandıramam da ondan— belirgince tanımak zorundayım. Yine

⁴ Nesne, tecrübenin gerçekliğe tanıklığından yahut akla dayalı *a priori* tarzla bilinir. Ancak, isteğimi düşünebilirim, yeter ki, kendimle çelişmeyeyim. Nitekim, arkasında duramasam dahî, kavramın başlıbaşına mümkün düşünce olması durumunda, bütün olabileceklerin timsâli olarak ona bir nesne tekâbül edermi, etmezmi, sorulabilir. Yine de böyle bir kavrama nesnel gerçekliğin —ilkinin, sırf mantıkî olmasına karşılık şu ikincisi gerçek imkân— atfedilebilmesiçin daha başka birtakım işlerin becerilmesi lazım gelir. Şu başka birtakım işlerin/işlemlerin, ille de teorik bilgi kaynaklarında aranmaları gerekmiyor. Bunlar, pekâlâ, pratik olanlarda da bulunabilir — XXVII/27.s; dipnot.

de 'tanıyamamak'la birlikte, en azndan tasavvuru çelişki taşımadıkca, demekki her iki çeşit tasavvurun —duyulur ile düşünülür— eleştirel ayrımını, demekki salt zihin kavramlarının sınırlanışını ve buradan neşet eden ilkeleri aklımda tuttukca 'hürlüğ'ü 'düşünebilirim'. Şimdi, ahlâkın, irâdeye ait, en sıkı anlamıyla, hürlüğü şart koştuğunu; buna bağlı olarak da aklın, kullanım değeri taşır, özgün *a priori* ilkelerin varlığını; ve aynı zamanda spekulativ aklın, hürlüğün düşünülemezliğini ısbâtladığını kabul edelim. Şu durumda ahlâk yerini spekulativ iddiaya terketmek zorunda kalır. Bunun tersi çelişkiye sürükler; yânî 'hürlük', demekki ahlâklılık, yerini doğa işleyişlerinin zorunluluğuna bırakır. Zirâ hürlük şartı bir yana, ahlâkın inkârı çelişkiye sevketmez. İmdi, ahlâk, hürlüğün spekulativ bilgisine ihtiyâç duymaz. Onun kavramının çelişkiyi barındırmayıp doğa işleyişinin zorunluluğuyla çakışmadığını düşünmem yeter. Ama şeylerin iki türlü anlamını öğrenmedikce az önce zikrettiğimiz şart da yetmeyebilir. Ahlâk ile doğa öğretileri birbirlerinden özenle ayırdedilip her biri, kendine mahsûs sahaya hasredilmelidir. Ancak böyle bir eleştiri bizleri şeylerin kendileriyle ilgili bilgisizliğimizin önünü alabilir ve salt olaya ilişkin teorik 'bilgi'mizin zorunlu sınırlanışını tayîn edebilir. —XXIII, XXIV, XXV, XXVI/ 20, 21.&22.syflr.

İşte sunulan açıklamadan murad olunan, Tanrıya ve ruhun basit tabiatına ait kavramlar konusunda salt akla ilişkin eleştirel ilkelerin müsbet kullanımını ortaya çıkarmasıdır. Ne var ki, bunun üstünde burada fazlaca durmayacağım. Nihâyet, aşkınlığa meyleden iddialara girişmekten spekulativ aklı alıkoyamadığım sürece ahlâkın kullanıma yönelik talepleri doğrultusunda Tanrı ile ölümsüzlük üstüne bir şey söyleyemem. Filvakî akıl, mümkün tecrübenin nesnesine uzanan ilkelere başvurması lazım gelir. Bahsi geçen sahanın ötesinde kalıp da ele aldıklarını olay alanına geri getiremeyen salt akıldan kullanım değeri bulunan değerler türetmek imkânsızdır. Bundan dolayı '*inanc'a yer açabilmemçin 'bilgi'den vazgeçmem gerekmiştir* (eğri yazış bizden; T.D.). Eleştirinin eleğinden geçmemiş metafizik öne sürmeler, metafizik dogmacılığın, demekki hep dogmacı olan inançsızlığın kaynağı olup ahlâka aykırıdır —XXVII, XXVIII, XXIX, XXX; 23&24.syflr.

BU SAYIDA

VARLIK - BİLGİ - AHLÂK ARAŞTIRMALARI

Ş. TEOMAN DURALI
Vefâtının İkiyüzüncü Yılında Tarihte En Önemli
Fikir Binâlarından Birinin Mimarı Immanuel Kant'ı Anarken – V

REINHARD KLEINKNECHT
Olay ve Gerçeklik Zamanı
[Çeviren: Mehmet Sabri Genç]

REINHARD KLEINKNECHT
Phänomenale und Wirkliche Zeit

ERDAL YILDIZ
Aion'un Oyunu

ENVER ORMAN
Sonsuzluk Kavramı Bağlamında Hegelci Mutlak İdealizm

MICHAEL S. ROTH
Foucault'nun "Şimdinin Tarihi"
[Çeviren: Hakan Gündoğdu]

OKTAY TAFTALI
Değer Problemi ve Dünya Görüşü İlgisine Kısa Bakış

MEHMET SABRİ GENÇ
Franz Brentano'da İç Algı ve İç Gözlem Arasındaki Fark

DAVID MILLER
'Hiç' Nerdeyse Mucizeler Görür! Psikoloji ve Dinde Ben ve Ben-Dışı
[Çeviren: Mehmet Atalay]

SADIK TÜRKER
Erken Klasik Arap Dilbilgisel Düşüncesinde (EKADD) Kıyâs ve Temelleri

LOKMAN ÇİLİNGİR
Fârâbî'de Rasyonel Siyaset ve Akıl İnancı

DOĞA ARAŞTIRMALARI - BİLİM

AHMET YÜKSEL ÖZEMRE
Epistemolojinin Tanımı ve İşlevi

AHMET EYİM
Bilimde İdealleştirme Kullanımı ve Tarihsel İki Örnek:
Descartes ve el-Bettanî

TARİH - TOPLUM - KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI

HEINRICH OTTEN — CHRISTEL RUSTER
Hitit Yazınında "Kadın Hekim"
[Çeviren: Gaye Şahinbaş Erginöz]

SELAMİ ŞİMŞEK
303. Doğum Yıldönümünde Erzurumlu İbrahim Hakkı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme

KİTABİYÂT

GAYE ŞAHİNBAŞ ERGİNÖZ
Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek

TÜRKÇENİN FELSEFE - BİLİM SÖZLÜĞÜ

Ş. TEOMAN DURALI